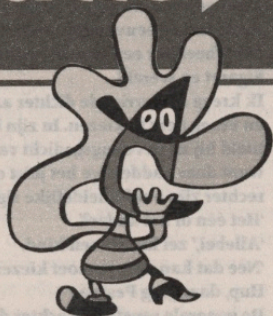

Het is een wijdverbreid misverstand dat de Wereldtentoonstelling 2000 plaats heeft in Hannover. Natuurlijk, de infrastructuur is er voor kapitalen vertimmerd en menig Hannoveraan plakt groene 'Ich Hilfe Gern'-stickers op de auto met het oog op verdwaalde Expo-bezoekers. Maar vraagt een toerist de weg, dan wijzen de vingers naar bezuiden de stad. Binnen hoge hekken ligt daar voor vijf maanden een pretpark van vijf miljard Mark. Over de geforceerde relatie tussen Hannover en zijn Expo.

Gastheer Expo 2000

Hallo, hier Hannover

Twipsy, mascotte van de Expo 2000

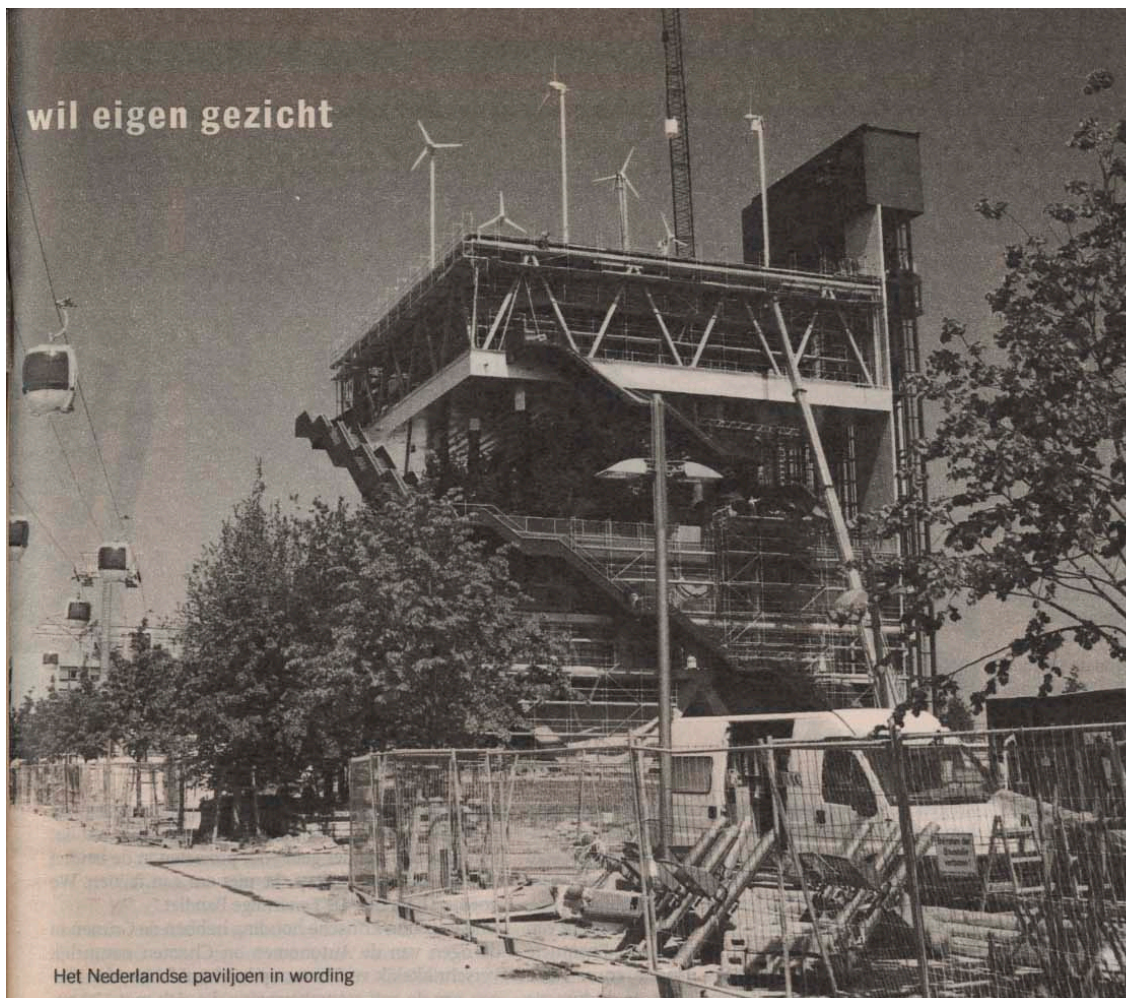
ZOJUUST ben ik in alle vroegte een aftands pension achter Hauptbahnhof Hannover ontvlucht, want vóór 1 juni moet daar plots een wc-pot op elke kamer en zo iets lukt alleen met grof geweld. In het station is het niet veel beter. Ook hier geldt de deadline en ratelen drillboren genadeloos tussen honderden forenzen. Ik draai mijn hoofd om tegen de wolken bouwstof en sta oog in oog met Twipsy. De knotsgekke mascotte van Expo Hannover 2000 drukt z'n snavel in veelvoud tegen de winkelruit. De roltrap af dan maar, richting Strassenbahn.

Tientallen kilometers nieuwe rails zijn gelegd in de hoofdstad van Niedersachsen en daarmee bevindt het openbaar vervoer zich op een peil waar het zonder Expo pas over dertig jaar zou zijn. Straks kunnen driehonderdduizend bezoekers per dag in vloeiende golven naar de Wereldtentoonstelling reizen, maar voor het moment is het stil in de nieuwe lijn 11 en lees ik de kranten. 'Nu komen de zeven vette jaren,' kopt een landelijk blad. 'Welnee, de vette jaren zijn voorbij' meent de *Hannoverische Allgemeine* en wijst op een groot tekort in de stadskas. Dat heeft trouwens weinig te maken met de Expo, want Hannover hoeft maar

voor een fractie mee te betalen. Maar hoe dan ook is de tijd van grote investeringen afgelopen op het moment dat de deuren openen en krijgt de stad subiet te maken met de wet van de remmende voorsprong. Lijn 11 glijdt station Expo Ost binnen en vandaar wieren smetteloos witte bruggen en pleinen naar het terrein. De tegels hebben zich nog niet gezet en kraken als dun ijs onder mijn voeten. Overal liggen lange matten uitgerold, opdat de af en aan rijdende vrachtwagens en graafmachines maar niets vies maken. Tussen alle nieuwbouw in staat de persvleugel en daar geeft een aalgladde PR-man uitleg over het thema van de tentoonstelling; Mens, Natuur en Techniek. 'Dit is een geheel nieuw soort Expo,' verzekert hij zijn gehoor. 'Het grote trefwoord is recycling. We willen de natuur zo min mogelijk belasten, zoveel mogelijk materialen hergebruiken en oplossingen presenteren

wil eigen gezicht

Het Nederlandse paviljoen in wording

voor de milieuproblemen van onze tijd. Een bedeutend deel van de landpaviljoens blijft bijvoorbeeld staan of krijgt ergens anders een tweede bestemming.' Maar exacte cijfers geven vindt de man moeilijk. Na wat gereken blijkt hooguit éénvijfde van alle gebouwen blijvend en de vraag knaagt natuurlijk hoe het zit met de enorme hoeveelheid brandstof en elektriciteit die nodig zijn om dit allemaal op de bouwen en af te breken. De woordvoerder reageert onverstoord. Expo-partners Mc Donalds, Coca Cola en IBM figureren in zijn betoog als helden van de recycling en hij vermeldt verantwoorde staaltjes van complete natuurverhuizingen. Zo presenteert Beieren het afgehakte topje van Duitslands hoogste berg, de Zugspitze. De Arabische Emiraten vliegen Jumbo-ladingen woestijnzand in en Finland brengt zelfs een berkenbos mee met authentieke aarde en keien in een kolossale ku-

bus van natuurvriendelijk geïmpregneerd hout. Ook Nederland plant een bos en wel op de derde verdieping van haar nu al roemruchte bijdrage van meer dan dertig miljoen gulden. Maar dat paviljoen heeft vooralsnog alleen toekomst als de bovenste lagen over een half jaar weer verdwijnen en niet meer overblijft dan een plompe maar praktische betonnen stomp. Wat doen al die paviljoens eigenlijk op een in wezen saai beursterrein? Waarom staan de mooiste exemplaren niet midden in Hannover? 'Dit is geen Expo van Hannover,' luidt het antwoord, 'dit is de Expo van Duitsland.'

En die dient onder strenge regie verkocht, vandaar dat ook mediagigant Bertelsmann partner is. Bovenin hun grote showgebouw aan het centrale Expo-plein is net een persbijeenkomst en ik sta nu tussen louter journalisten van RTL en *Bild*. Iedereen laat zich fête-

ren op drank, duur gebak en dadelijk veel lulkoek. Er valt nauwelijks door het cordon van ten minste 1.70 meter lange hostessen (conform de richtlijnen) heen te breken, maar ten slotte bereik ik dan toch een trap, open beneden een willekeurige deur en daar staat de Sicherheit. Het is hoog tijd om te gaan.

Terug in Lijn 11 lees ik in het boek dat jurist Dieter Eisfeld al acht jaar geleden over de Expo Hannover publiceerde. Eisfeld was initiator van het eerste uur en jarenlang leider van het Wereldtentoonstellingsbureau Hannover. Hij schrijft over een kritische Expo waar de zegeningen en valkuilen van de techniek naast elkaar staan vermeld, een tentoonstelling bovendien waarin de stad en grote rol speelt. Eisfeld is al vier jaar met pensioen maar wil er graag over praten. 'Hannover is een stad zonder karakter,' stelt hij al meteen in zijn bescheiden huis in een noordwestelijke buurt. 'We hebben nauwelijks geschiedenis, op een enkele Engelse koning uit Hannover na dan, die hier na zijn huwelijk nooit meer kwam kijken. We hebben geen eigen dialect en geen eigen feest. We wilden Hannover dus een gezicht geven, uit de dode hoek trekken. Helmut Kohl persoonlijk heeft ons verkozen boven andere Duitse steden als Berlijn, omdat het noorden toch al achter-

gesteld is. Een andere kandidaatstad was Hong Kong, maar daar hadden ze simpelweg niet genoeg ruimte. Met Toronto is het nog een nek-aan-nek race geweest. We wonnen in 1990 met één stem verschil en dat was de stem van de DDR, die een week later juridisch niet meer bestond. Canada heeft nog woedend protest aangetekend omdat Duitsland twee stemmen had gebruikt, maar er was gelukkig niets meer aan te doen.'

En hoe zit het dan met die mooie teksten in dat boek over bewustwording en kritische zelfreflectie? Wat is daarvan terug te vinden op de huidige Expo? 'Gerhard Schröder werd minister-president van Nedersachsen en die is voornamelijk geïnteresseerd in economie. Dus kwamen er uitsluitend economen en zakenmensen in de tentoonstellingsraad. Die denken op een bepaalde manier en dat kan je ze niet kwalijk nemen. Maar je moet het eigenlijk anders zien. Hannover

heeft nu een tram en metro die decennia vooruitlopen, onze luchthaven is bijna de helft groter en het wegennet is helemaal vernieuwd. Dat is onze winst. Want zo'n wereldtentoonstelling zelf is nooit rendabel. Dat kan helemaal niet. Ik zal u straks een tekst meegeven die ik een paar jaar geleden heb geschreven. Daar sta ik nog steeds helemaal achter.'

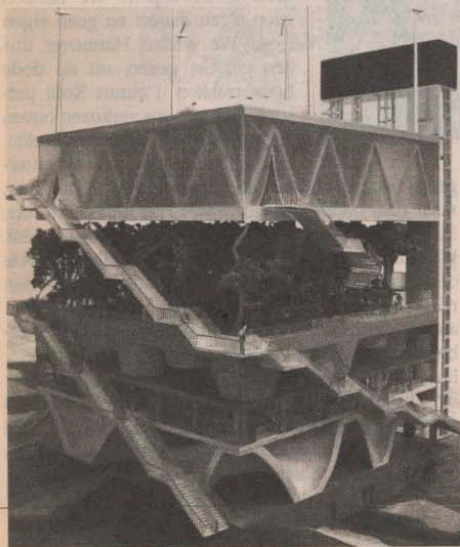
In de Strassenbahn op weg naar de Grünen doe ik een merkwaardige ontdekking in de *Hannoverische Allgemeine*. Op pagina 16 staat in een speciale dagelijkse rubriek netjes vermeld waar de kaartcontroles plaatsvinden. Vandaag is dat op de lijnen 3, 4 en 8 en verdomd, even later verschijnt precies volgens dienstregeling een controleur. Ik haal de papieren van Eisfeld tevoorschijn en lees dat hij vreest voor een banale en nietszeggende pseudo-Wereldtentoonstelling die uitpuilt van kant- en klaaroplossingen voor de grote problemen. En dat dan gepresenteerd door een paar dominante belanghebbenden die geen ruimte geven voor discussie en diversiteit aan meningen. 'Want alleen door politiek en religie bij de vragen te betrekken kun je spreken over een universele tentoonstelling.'

Zo, dat staat.

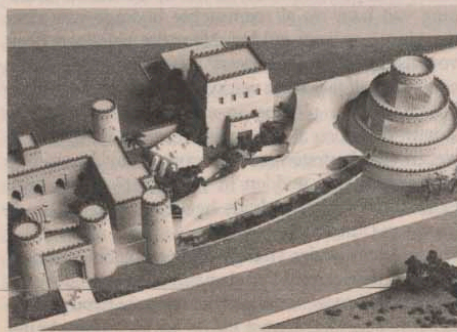
Maar woordvoerder Andreas Wyborny van de Grünen is niet onder de indruk en wijst naar het Expo-boek van Eisfeld. 'Voor ons had die tentoonstelling nooit gehoeven, terwijl dat boek er mede voor heeft gezorgd dat in 1993 een krappe meerderheid van de Hannoveranen voor een Expo stemde. We regeren hier mee en hebben de laatste jaren ons uiterste best gedaan om nog wat te veranderen aan de opzet. Zo

kregen we extra geld los voor het opknappen van parken in het centrum. Maar het kan financieel nooit uitkomen met die tentoonstelling en hoewel wij als stad een beperkt risico hebben, komen tekorten toch weer terug via de deelstaat Niedersachsen of Berlijn. De enige die geen geld kan kwijtraken is de organisatie van de Expo zelf en het beursbedrijf eromheen. Eventuele winsten gaan daar rechtstreeks naartoe en er staan geen risico's tegenover.' Bovendien is er de kwestie rond de pot van honderd miljoen Mark die Duitsland

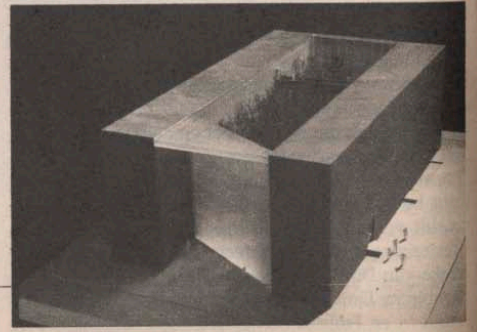
aan arme landen geeft om mee te kunnen doen aan de Expo. Het geld gaat van ontwikkelingshulp af en dat betekent dus minder geld voor projecten in de landen zelf. En dan nog Twipsy. 'Ja, niet om aan te zien. We noemen hem hier De Eenarmige Bandiet.' Ondanks hun kritische houding hebben de Grünen in de ogen van de Autonomen en Chaoten natuurlijk verschrikkelijk veel boter op het hoofd. Nee, dan Jürgen van de anti-atoombeweging die zich met 120 andere protestgroepen organiseerde tot de Anti Expo

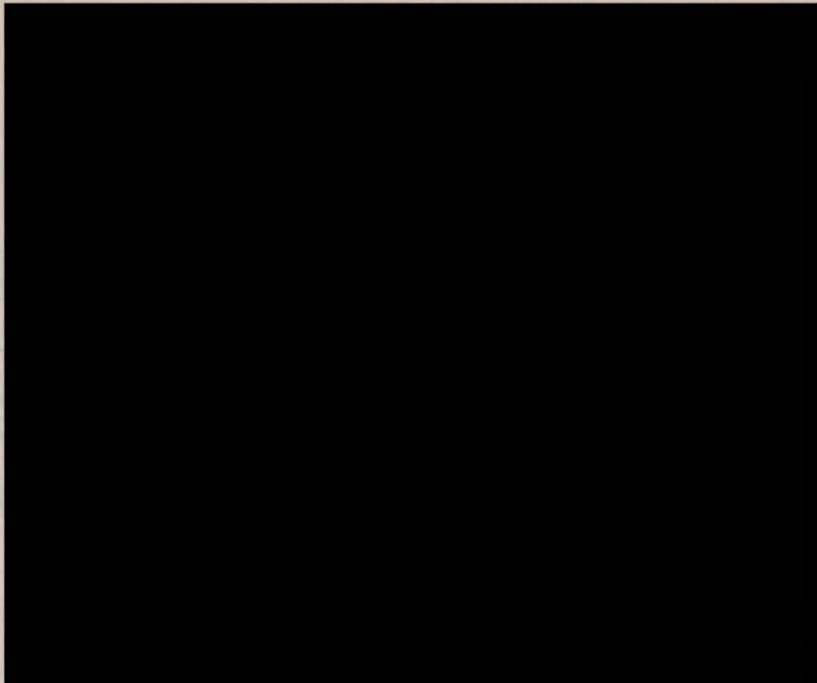
Het Nederlandse paviljoen ('Dutch Big Mac')

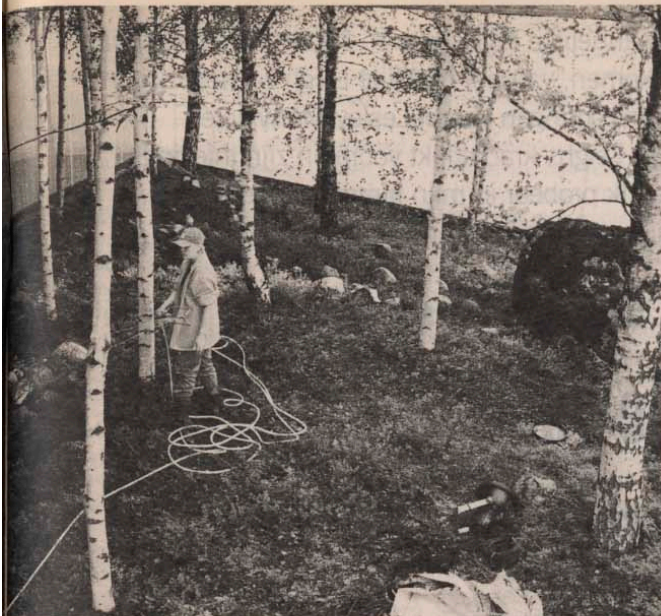

Het paviljoen van Verenigde Arabische Emiraten

De Finse bijdrage: berkenbos in kubus

Het Finse bos bestaat uit 58 berkjes

AG. Jürgen is een harige, bontgeklede veertiger die mooi kan vertellen over de Stillen die langskomen op bijeenkomsten. 'Laatst was er eentje die zich bukde om kopieën van tafel te pakken en daarbij gleeed de pistoolholster onder z'n jack vandaan. Ik vroeg hem of hij ook handboeien bij zich had en die vent wist niet hoe snel hij weg moest komen.

Tijdens de Expo zijn vijfduizend extra agenten in de stad en het wemelt nu al van allerlei blauwe, groene, gele petten met gummiknuppels; het is nauwelijks bij te houden. Er zijn allerlei speciale verordeningen in werking voor de duur van de tentoonstelling, van plaatsverboden tot preventieve hechtenis. En toch denken we dat we ons goed kunnen laten horen, want we kopen gewoon kaartjes en mogen dan net als iedereen naar binnen. We hebben een hele actie-week aan het begin van de tentoonstelling, en daarna zijn er spe-

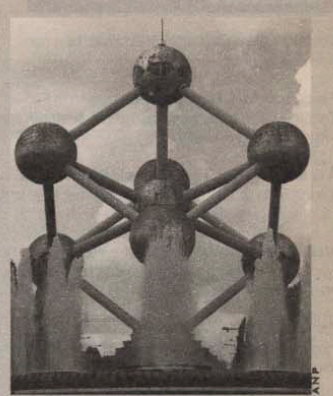
ciala data om te protesteren tegen schending van de mensenrechten in onder andere Turkije, Mexico, Kameroen en Nigeria. We hebben Chaosdagen, een anarchistisch zomerkamp, het Frauen Lesben Block komt en ook de Reiterinnen des Friedens te paard.' Al met al geen dag zonder de Anti Expo AG.

En Dieter Eisfeld? Komt die ook langs, wil ik over de telefoon nog even weten 'Ja natuurlijk. Ik heb al voor 600 Mark kaarten gekocht.' Hoezo gekocht? Hij krijgt als initiator en voormalig bureauleider toch zeker gewoon vrije toegang? 'O, maar ik ben uitgenodigd op de opening hoor. En bij mijn afscheid in 1996 heb ik een vrijkaart ontvangen.' Eentje maar? 'Ach,' antwoordt Eisfeld schijnbaar zonder een greintje bitterheid, 'ze zijn me toch allang vergeten. Het gaat daar nu alleen nog maar om geld verdienen.'

Marten Minkema

Het fenomeen Wereldtentoonstelling is anderhalve eeuw oud. De term zelf roept het beeld op van een tijdperk waarin kolonialisme en vooruitgangsgeloof vanzelfsprekend waren, waarin de superieure westerse beschaving dankzij industrie en techniek, gepaard aan idealisme, voor een betere wereld had zullen zorgen, voor een 'wereldregering' en voor 'wereldvrede'.

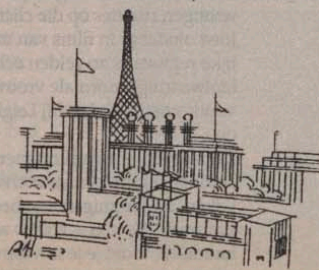
Tijdens Wereldtentoonstellingen kunnen de deelnemende landen hun kunnen op het gebied van wetenschap, techniek én cultuur etaleren. De eerste wereldshow vond plaats in het Londense Hyde Park (1851) op instigatie van prins Albert, die wel 'ns uit de schaduw van z'n vrouw, koningin Victoria wilde treden. Sindsdien hebben miljoenen bezoekers kennis genomen van de wondere wereld van fotografie (1855), elektrisch licht (1878), radio (1893) en aspirine (1900). De Eiffeltoren

Van Wereldtentoonstelling naar Expo

(1889) en het Atomium (1956, foto rechts) zijn duurzaam imposant gebleken, al vertoont dit laatste bouwwerk nu tekenen van slijtage. Sinds 1928 worden de Wereldtentoonstellingen georganiseerd door het Bureau International des Expositions, dat bij de oprichting aandrong op een 'vreedzame wedstrijd der naties' (er was inmiddels een Wereldoorlog gepasseerd). In de praktijk worden vooral nationale economische belangen bevorderd. De meer ingetogen term Expo (niet te verwarren met 'export') is dus op z'n plaats.

De Expo 2000 in Hannover, de stad van de computerbeurs CeBIT, wordt in feite geëxploiteerd als een amusementspark. Laat dat maar

aan zakelijk leider Birgit Breuel (oud-chef van de Treuhand, oud-minister van Economische Zaken) over. De Nederlandse deelname werd door premier Kok zelf en door Algemene Zaken voorbereid en betaald: zestig miljoen. Daarvan ging de helft naar het Nederlandse paviljoen, een gestapeld ontwerp van MVRDV, dat inmiddels bekend staat als 'Dutch Big Mac'.

Zondag 28 mei is om 23.15 uur op het ZDF *Glanz und Elend eines Mythos* te zien, een documentaire van Wolfram Giese over de geschiedenis van de Wereldtentoonstelling. Dezelfde film wordt zondag 4 juni om 18.30 uur vertoond in *Close-up* (de Avro was co-productent) op Nederland 1.

Ook de officiële website van de Expo 2000 Hannover (www.expo2000.de) besteedt ruim aandacht aan de historie van de Wereldtentoonstelling. De samenstellers selecteerden de veertien 'belangrijkste' edities (in totaal zijn er meer dan zestig gehouden): 1851 Londen, 1867 Parijs, 1873 Wenen, 1876 Philadelphia, 1887 Parijs, 1896 Berlijn (al ging deze uiteindelijk niet door), 1900 Parijs, 1904 St. Louis, 1929 Barcelona, 1937 Parijs, 1939 New York, 1958 Brussel, 1970 Osaka, 1992 Sevilla.

ZDF doet op donderdag 1 juni vanaf 8.50 uur rechtstreeks verslag van de opening van Expo 2000 Hannover. Arte heeft woensdag (20.25-0.30 uur) een thema-avond over het onderwerp.

Bezoek t/m 31 oktober dagelijks van 9.00-24.00 uur. Dagkaart: 69 Mark, kinderen onder de 6 gratis, van 6-11 jaar 29 Mark. De NS verzorgt speciale arrangementen. (MvB)